

Aynur Turan

*F.Köçerli adına
Respublika Uşaq
Kitabxanasının
metodisti*

(əvvəli ötən saylarımızda)

Azərbaycan teatr sənətinin qədim və zəngin tarixi vardır. Əmək fəaliyyəti ilə bağlı oyunlar və rəqslər, mövsüm bayramları, aşiq sənəti, meydan mərasimləri, "Qaravəlli" tipli müxtəlif tamaşa növləri xalq teatrının əsasını müəyyən etmiş, milli teatrın gələcək inkişafı üçün möhkəm zəmin yaratmışdır. Xalq teatrının repertuarını təşkil edən əxlaqi və tərbiyəvi əhəmiyyətə malik əsərlərlə yanaşı dini tamaşalar da teatr sənətinin formalaşmasında özünəməxsus rol oynamışdır. XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanda cərəyan edən ictimai-siyasi hadisələr ölkədə maarifçilik hərəkatının inkişafına güclü təkan verdi. Həmin dövr Azərbaycan teatru üçün də əlamətdar oldu. Dahi mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundovun ədəbiyyatımıza dram janrını gətirməsi xalq teatrının peşəkar teatr sənətinə çevrilməsində həlledici rol oynadı. Böyük maarifçi Həsən bəy Zərdabının və görkəmli yazıçı Nəcəf bəy Vəzirovun təşəbbüsü ilə 1673-cü ildə Bakıda Mirzə Fətəli Axundovun "Lənkəran xanının vəzirli" və "Hacı Qara" komediyalarının tamaşaya qoyulması Azərbaycanda, eləcə də bütün müsəlman Şərqi dünyəvi peşəkar teatrın təməlini qoydu. Teatrın böyük ictimai əhəmiyyətini dərk edən Azərbaycan ziyalıları Bakıda, Qubada, Şəkiddə, Şuşada, Naxçıvanda həmçinin Tiflisdə, İrəvanda teatr tamaşaları təşkil edirdilər. Azərbaycanın görkəmli ziyalıları Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Nəriman Nərimanov və başqaları dövrün teatr repertuarlarını zənginləşdirirdilər. Rusiyada və Avropada təhsil aldıqdan sonra vətənə qayıtmış azərbaycanlı gənclər dünya klassiklərinin əsərlərini tərcümə edərək tamaşaya qoymaqla teatr həvəskarlarını dünya ədəbiyyatının nümunələri ilə tanış edirdilər. Hüseyin Ərəblinski, Cahangir Zeynalov, Hüseyinqulu Sarabski, Abbas Mirzə Şərifzadə, Mirzəəğa Əliyev, Sıdqi Ruhulla, Ülvi Rəcəb və başqalarının söyləri nəticəsində Azərbaycanda milli peşəkar aktyorluq məktəbi formalaşdı. Məhz bu dövrdə Azərbaycanda xüsusi teatr binalarının inşası başlandı və peşəkar teatrla bağlı digər sənət növləri də inkişaf etdirildi. Azərbaycan öz müstəqilliyini qazandıqdan sonra ölkənin bir çox sahələrində olduğu kimi teatr sənətimizin inkişafında da, mühüm işlər həyata keçirildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bütün dövlət və hökumət rəhbərinin iştirakı ilə Dövlət Teatrının rəsmi açılışı oldu. Azərbaycanda peşəkar teatr sənətinin inkişafı Çəkil Məmmədqluzadə, Hüseyin Cavid, Cəfər Cabbarlı kimi böyük sənətkarların xalqımızın tarixi

keçmişini, məruz qaldığı sarsıntıları, xeyirlə şərin qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı fəlsəfi düşüncələri canlandıran səhnə əsərləri ilə böyük vüsət aldı. Azərbaycan Dram Teatru ilə yanaşı opera və baletin də qədim tarixi, kökləri vardır. Muğam sənətimizin uzun inkişaf yolu keçərək xüsusi ifaçılıq məktəbinə çevrilmiş, muğam əsasında yaradılmış tamaşalar meydana çıxmışdır. Bunların məntiqi nəticəsi olaraq dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun yaratdığı "Leyli Məcnun" operasının 1908-ci ildə ilk tamaşası ilə Azərbaycanda və bütün müsəlman Şərqi-

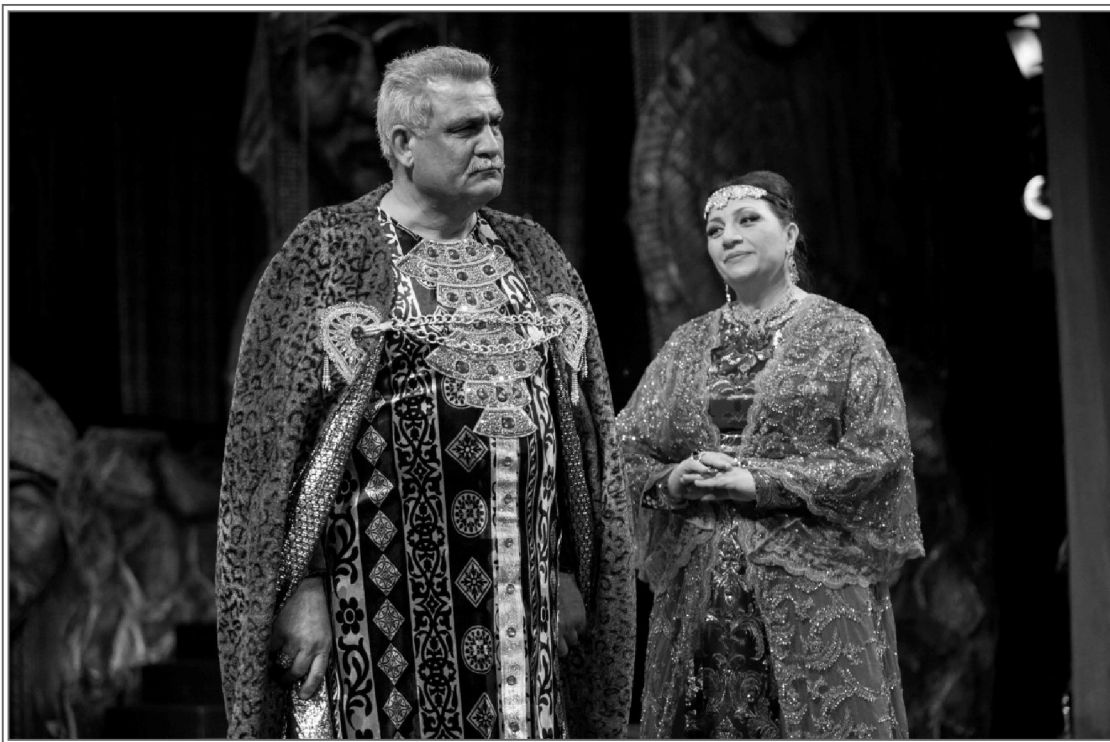
mişdir. Kino sənətinin uğurları ilk növbədə Azərbaycanın teatr xadimləri və aktyorlarının adları ilə bağlıdır. Azərbaycan teatr sənətinin sürətli inkişafı respublikamızda dünya standartlarına cavab verən müstəqil sənət ocaqlarının yaranmasına gətirib çıxardı. Bu gün respublikamızda Milli Dram Teatr, Opera və Balet Teatru ilə yanaşı, Musiqili Komediya Teatru, Rus Dram Teatru, Gənc Tamaşaçı Teatru, Kukla Teatru, Marionet Teatru, Pantomima Teatru, "Yuğ" Teatru, Bakı Bələdiyyə Teatru və başqa teatrlar uğurla fəaliyyət göstərirlər. İrəvan, Naxçıvan, Gəncə, Sumqayıt, Lənkəran, Şəki, Salyan, Mingəçevir, Qazax, Qax, Qu-

rilməsinin respublikanın mədəni həyatında böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq Ulu öndər Heydər Əliyev sərəncam imzalamışdır.

Bu sadə həqiqətdir ki, böyük şəhərlərə gələn qonaqlar ilk növbədə həmin yerin teatrları, muzeyləri, tarixi abidələri ilə daha çox maraqlanırlar. İslam Mədəniyyətinin Paytaxtı elan olunmuş (2009) Bakımda da belə abidələr çoxdur və bu şəhərə gələnlər onun tarixi abidələrinə, gözəl binalarına heyran olurlar. Belə memarlıq nümunələrindən biri də teatr binalarıdır. Teatr xalqın mədəniyyətinin inkişaf səviyyəsinin göstəricisidir. Odur ki, bu zəngin fəaliyyət sahəsinin yaranması xalqla-

tamaşaları kütləviləşdirməkdir. Yeni səhnə ilə tamaşaçı salonu arasında canlı ünsiyyət qurmaqdır. Bu teatrın özünə xas repertuarı vardır. Tamaşaya qoyulan əsərlər əsas etibarilə bir pərdədən ibarət kiçik pyeslər idi. Pyeslər yazıçılardan başqa teatrın təcürübəli aktyorları tərəfindən də yazılırdı. Teatr Bakının fəhlə rayonlarında böyük müvəffəqiyyətlə çıxış edirdi. Belə bir vəziyyət 1925-ci ilədək davam etdi. Respublika artıq bərpa dövrünə daxil olduğundan teatrın qarşısında da daha yeni vəzifələr qoyulurdu. Onlar çoxpərdəli, mürəkkəb sujetli pyeslər tələb edirdilər. Buna görə pyeslərin qayə və istiqamətini daha dolğun əsərlərlə əvəzləmək

"Məxmər pərdələr arxasından başlanan dünya"

üçün yeni teatra ehtiyac duyulurdu. Bu iş dövrün görkəmli teatrşünası, parlaq zəka sahibi Məmmədsadiq Əfəndiyevin rəhbərliyi ilə aparılırdı. Nəhayət, 1925-ci ildə Tənqid-Təbliğ Teatru əsasında yeni Fəhlə-Kəndli Teatru yarandı. Məmmədsadiq Əfəndiyev onun direktoru təyin edildi. Teatr kollektivinə istedadlı aktyor və aktrissalar cəlb olundu.

Üns-dostlaşma, mehribanlıq deməkdir. 2006-cı ildə Bakıda Azərbaycan tamaşaçısının dostuna çevrilən, ona bəşəri, insani hislər aşıl原因 bir teatr fəaliyyəti başladı: "Üns" yaradıcılıq Səhnəsi. İki əsrə yaxın yaşı olan Azərbaycan peşəkar teatrının tarixində artıq 10 illiyini geridə qoymuş "Üns" də var. Layihə görkəmli şərqşünas-alim, tərcüməçi, filologiya elmləri doktoru Aida İmanquliyevanın

Azərbaycan Dram Teatru ilə yanaşı opera və baletin də qədim tarixi, kökləri vardır. Muğam sənətimizin uzun inkişaf yolu keçərək xüsusi ifaçılıq məktəbinə çevrilmiş, muğam əsasında yaradılmış tamaşalar meydana çıxmışdır. Bunların məntiqi nəticəsi olaraq dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun yaratdığı "Leyli Məcnun" operasının 1908-ci ildə ilk tamaşası ilə Azərbaycanda və bütün müsəlman Şərqi dünyəvi peşəkar teatrın təməlini qoydu. Üzeyir Hacıbəyov ilə birlikdə Azərbaycanda Avropa tipli peşəkar musiqi sənətinin bünövrəsini qoyan Müslüm Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasını da muğam operası janrının incilərindən biri kimi Azərbaycan səhnəsində həmişəlik yer tutdu. Üzeyir Hacıbəyovun dramaturgiya sahəsindəki fəaliyyəti də milli mədəniyyət tariximizdə mühüm mərhələ olmuşdur.

də opera sənətinin təməlini qoydu. Üzeyir Hacıbəyov ilə birlikdə Azərbaycanda Avropa tipli peşəkar musiqi sənətinin bünövrəsini qoyan Müslüm Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasını da muğam operası janrının incilərindən biri kimi Azərbaycan səhnəsində həmişəlik yer tutdu. Üzeyir Hacıbəyovun dramaturgiya sahəsindəki fəaliyyəti də milli mədəniyyət tariximizdə mühüm mərhələ olmuşdur. **O, həm bəstəkar, həm də dramaturq kimi 1909-1913-cü illərdə yaratdığı əsərləri ilə Azərbaycan teatru musiqili komediya janrını gətirdi. Bu janr sonralar Qara Qarayevin, Rauf Hacıyevin operettaları bir çox ölkələrdə teatrların repertuarlarına daxil edildi. 1940-cı ildə ilk milli Azərbaycan baleti-Əfrasiyab Bədəlbəylinin "Qız qalası" baleti tamaşaya qoyuldu. 1952-ci ildə isə Qara Qarayevin məşhur "Yeddi gözəl" baletinin səhnəyə qoyulması respublikanın mədəni həyatında əlamətdar hadisəyə çevrildi. Qara Qarayevin bu əsəri, habelə onun "İdirimli yollarla" baleti Azərbaycan teatr sənətinin dünyada şöhrət tapması işinə xidmət etdi.** Azərbaycan opera və balet sənətinin inkişafında görkəmli Azərbaycan dirijoru və bəstəkarı Niyazinin böyük xidmətləri olmuşdur. Kino sənətimiz öz tarixini 1898-ci ildən başlasa da, ölkəmizin teatr ənənələri və təcrübəsindən həmişə bəhrələndirən,

Ağdam, Şuşa, Füzuli teatrları və s. öz tamaşaları ilə teatrsevənlərin dərin rəğbətini qazanmışlar. Milli mədəniyyətimizin inkişafında, vətənpərvərlik hissələrinin aşılanmasında, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərin, milli və ümumbəşəri dəyərlərin təbliğində müstəna rol oynamış Azərbaycan teatru xalqımızın azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizəsinə öz böyük töhfəsini vermişdir. O, öz fəaliyyəti ilə xalqın milli sərvətinə çevrilmişdir. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi ilə milli teatrımızın inkişafı üçün geniş perspektivlər açılmışdır. Teatrlar müstəqil dövlətimizin qarşısında duran mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsində mühüm rol oynayır və yaxından iştirak edir. Vaxtilə Müsəlman Şərqi dünyəvi peşəkar teatr olan Azərbaycan teatrının milli mədəniyyətimizin inkişafındakı mühüm rolunu, onun yaradılmasının 125 illik yubileyinin keçir-

rin, mədəniyyətlərin inteqrasiyası kimi qəbul olunur. Azərbaycan teatridən danışarkən bu fikri tam qəbul etmiş oluruq. Belə ki, ötən əsrin əvvəllərində mədəniyyət, sənət, ən əsası teatr sahəsindəki sıçrayış-milli operanın, musiqili komediyanın yaranması xalqımızın tefəkkür səviyyəsi, mədəni inkişafını göstərmiş oldu.

1921-ci ildə Bakıda Tənqid-Təbliğ Teatru açılmışdı. Bu, keçmiş ittifaq respublikaları içərisində birinci dəfə idi ki, təşkil olunmuşdu. Teatrın qarşısında bir məqsəd qoyulmuşdu: keçmiş cəmiyyətin qalıqlarından, mövhumatın zərərli ənənələrindən xilas olmaq uğrunda mübarizə aparmaq. Buna görə teatr gülüşü, satiranı özünə kəsərli bir silah kimi seçmişdi. Teatrın adından göründüyü kimi, köhnə dünya satira atəşinə tutur, təbliğat vasitəsilə insanları yeni həyat uğrunda mübarizəyə səsləyirdi. Ən xarakterik cəhəti isə

xatirəsinə ithaf olunub. "Üns" Yaradıcılıq Səhnəsinin yaradıcı və bədii rəhbəri "Azərbaycan mədəniyyətinin Dostları" Xeyriyyə Fondunun idarə Heyətinin üzvü, M.V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti Bakı Filialının rektoru, İngiltərə Azərbaycan Cəmiyyətinin həmsədri, professor Nərgiz Paşayevadır. Layihənin əsas məqsədlərindən biri Azərbaycanın zəngin teatr sənətinə daha bir yenilik gətirmək, incəsənət və mədəniyyətdə Qərb və Şərq mədəniyyətinin sintezinin bədii əksini göstərməkdir. "Üns"-ü digər teatrlardan fərqləndirən cəhətlərdən biri də onun dizaynında, binasının ümumi görünüşü və interyerində özünü göstərir. Kiçik həyatlı foye hamahənglik təşkil edir. Tamaşaçı teatru daxil olan kimi milli və eyni zamanda, ümumbəşəri ideyalarla, mədəniyyət və incəsənətə ün-siyyətə girir.

(davamı gələn sayımızda)